

Archeologia a kształt NT-owego terminu *σταυρός*

NIE MA ŻADNEGO BEZSPORNEGO ARCHEOLOGICZNEGO ŚWIADECTWA Z I WIEKU N.E. ŁĄCZĄCEGO JEZUSA Z KRZYŻEM. Te przykłady, które czasami się przytacza, nie spełniają roli przekonującego dowodu po bliższych oględzinach i nie jest to tylko moja konstatacja. Do podobnego wniosku doszło część naukowców o zróżnicowanym światopoglądzie.

Jehochanan z grotty Giv'at Ha-Mivtar. Uważa się, że znalezione w 1968 roku w grocie Giv'at Ha-Mivtar w Jerozolimie kości Jehochanana, syna Chaggoli, stanowią dowód praktykowania ukrzyżowania w Judei w I wieku n.e. Według interpretacji dra **Nico Haasa** (anatom i antropolog z Wydziału Medycznego Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie) to znalezisko ukazuje człowieka przybitego do belki poprzecznej oraz jego dwie pięty.

HAAS, „Antropological Observations on the Skeletal Remains from Giv'at Ha-Mivtar”, *Israel Exploration Journal*, Vol. 20, Nr 1-2/1970, s. 38-59

15 lat później interpretację Haasa zakwestionował **Joseph Zias i Eliezer Sekeles**. Na temat wniosków Haasa napisali:

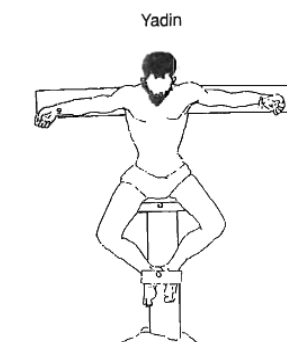
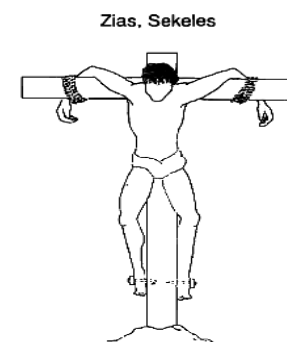
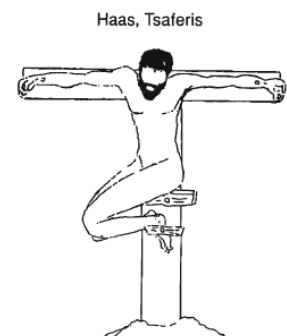
VIII. Kiedy się uwzględni nowe dane, wtedy staje się rzeczą jasną, że zarówno wstępna, jak i końcowa rekonstrukcja ukrzyżowania (...), jest ze względów technicznych i anatomicznych nie do przyjęcia. (...) nie znaleźliśmy żadnych pozostałości po kości lewej stopy (...) (s. 25). Brak śladów obrażeń na kościach przedramienia i śródreżca zdaje się wskazywać na to, że ręce skazańca były przywiązane, a nie przybite do krzyża (s. 26)

ZIAS – SEKELES*, „The Crucified Man from Giv'at ha-Mivtar: A Reappraisal [Ukrzyżowany człowiek z Giv'at ha-Mivtar: Ponowna ocena]” *Israel Exploration Journal*, Vol. 35, Nr 1/1985, s. 22-27
<https://docmh.com/download/documents/israel-exp-journal-the-crucified-man-1-pdf-crucifixion>

Po ponownym przebadaniu pierwszych danych (zdjęć, szkiców i rentgenogramów znalezionych kości) okazało się, że (1) gwóźdź był krótszy niż orzekł Haas (wg. Haasa: 17-18 cm, wg. Ziasa: 11,5 cm), nie mógł więc przebić *obu* pięt i utkwić w drewnie. (2) Nie było żadnej kości drugiej stopy, co oznacza, że gwóźdź przebił tylko *jedną* piętę. (3) Niektóre fragmenty kości pochodziły... od kogoś zupełnie innego. (4) A zadrapanie na kości ręki nie stanowiło przekonującego dowodu przybicia do belki poprzecznej.

ZIAS, „Crucifixion in Antiquity: The Anthropological Evidence”
<http://www.joezias.com/CrucifixionAntiquity.html>

18 lat później interpretację Haasa zakwestionował też **Yigael Yadin** („Epigraphy and Crucifixion”, *Israel Exploration Journal*, Vol. 23, 1973, s. 18-22). *W/w konkretne dane*, a nie ich żydowski światopogląd, są podstawą ich krytycznych wniosków.

* Antropolog J. Zias to pracownik Izraelskiego Urzędu d/s Starożytności i Muzeów.
E. Sekeles pracuje na Wydziale Medycznym Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie.

Można zatem wyciągnąć wniosek, że jeśli chodzi o kształt narzędzia, do którego przybito tego człowieka, jego pozycję oraz sposób przybicia, to nie da się tutaj powiedzieć nic pewnego. A zatem to odkrycie nie rzuca światła na sposób, w jaki umarł Jezus.

Znaki + na ossuariach datowanych na I wiek n.e. Nie stanowią dowodu, bo niektóre takie egzemplarze pochodzą też z *I wieku p.n.e.* i są głównie *żydowskiego* pochodzenia. *Encyclopedia Judaica* informuje: „Znaki w formie X, czyli krzyża, na pokrywie (...) **nie mają żadnego religijnego znaczenia**; one wskazują właściwą pozycję pokrywy, aby ją poprawnie zamknąć” (*The signs in the form of an X or cross on the cover (...) have no religious significance; they indicate the proper position of the cover in order to close it correctly*) (hasło OSSUARIES, wyd. Geoffrey Wigoder, OH: Jewish Multimedia CD-ROM, 1997). W wyd. 2 (t. 15, s. 507) czytamy:

OSTIA

fins which were cast in Tyre, Ashkelon, and Jerusalem were common in the third-fourth centuries; molds were employed for their decorations. Early Christian sarcophagi bear reliefs depicting scenes from the Bible and the Gospels. In the Byzantine period, the use of sarcophagi died out.

Ossuaries

Small stone chests, used for the secondary interment of human bones, were extremely popular among the Jewish population during the Second Temple period, i.e., between c. 40 B.C.E. and 135 C.E.. Ossuaries found by Hachlili at Jericho are dated to a more restricted time period: 10–68 C.E. They are mainly known from tombs in the vicinity of Jerusalem, but examples are known from Galilee (e.g., Nazareth), the Shephelah (e.g., Modi'in), and the lower Jordan River region (e.g., Jericho). A typical ossuary had a length of about 2.5 ft., so that it might accommodate the long bone of an adult leg, which is the longest bone in a human body. The ossuaries taper slightly toward the bottom; some stand on four low legs; they are made of soft limestone with flat or vaulted lids. Many contain scratched inscriptions on their sides in cursive Hebrew, Aramaic, or Greek, or in two languages (a few inscriptions were made with charcoal). In most cases only the name of the deceased or his family status is given, e.g., “Mother”; some inscriptions, however, are longer, e.g., “Dostos our father – do not open,” or “The bones of the sons of Nicanor, who made the doors” (i.e., those of the *Nicanor gate in the Second Temple). In some cases (mostly in the burial of small children) one ossuary served for the bones of more than one body. The chests are sometimes decorated with a red or yellow wash of paint, but the usual decorations are chip-carved and chiseled decorations, with some designs executed using a compass. The surface of the ossuary was generally divided into two fields by square frames formed by a wavy line between two straight ones. The squares were filled with a rosette motif, usually with six leaves, but there are considerable variations in its form, as well as in the decoration of the surrounding surface, by the use of dots, wreaths, etc. The double-rosette motif is a very common decoration on ossuaries, and Wilkinson has suggested they might have been symbols used to invoke cherubim – the winged creatures on the inner curtain of the Tabernacle (Ex. 26:31). Some ossuaries are decorated with representations of plants, buildings, or parts of them (columns, capitals), gates.

Various cross-like scratches and other marks sometimes appear on ossuaries and their lids (erroneously regarded by early scholars as Judeo-Christian symbols), and these were probably made by the stone craftsmen who carved the chests and wished to ensure their proper closure.

BIBLIOGRAPHY: Y. Brand, *Kelei ha-Heres be-Sifrut ha-Talmud* (1953), ch. 12, 20; Clermont-Ganneau, *Arch.*, 1 (1899), 381ff.; R. Schütz, in: *MGWJ*, 75 (1931), 286ff.; L.H. Vincent, in: *RB*, 43 (1934), 564ff.; Watzinger, *Denkmaeler*, 2 (1935); Gallig, *Reallexikon*, s.v. *Sarkophag, Ossuar*; Frey, *Corpus*, 2 (1952), 245ff.; A.G. Barrois, *Manuel d'archéologie biblique*, 2 (1953), 308ff.; Goodenough, *Symbols*, 1 (1953), 110ff.; 3 (1953), nos. 105–230; Perrot, in: *Atiqot*, 3 (1961), 1ff. **ADD. BIBLIOGRAPHY:** E.M. Meyers, *Jewish Ossuaries: Reburial*

and Rebirth (1971); I. Singer (ed.), *Graves and Burial Practices in the Ancient Period* (1994); L.Y. Rahmani, *A Catalogue of Jewish Ossuaries* (1994); R. Hachlili and A. Killebrew, *Jericho: The Jewish Cemetery of the Second Temple Period* (1999); Y. Billig, “The Use of Ossuaries for Secondary Burial During the Second Temple Period,” in: *Judea and Samaria Research Studies*, 13 (2004), 51–55; A.M. Berlin, “Jewish Life Before the Revolt: The Archaeological Evidence,” in: *Journal for the Study of Judaism*, 36 (2005), 453ff.

[Michael Avi-Yonah / Shimon Gibson (2nd ed.)]

OSTFELD, BARBARA JEAN (1952–), one of the first U.S. women invested as a cantor. Born in St. Louis, Missouri, one of three children of Dr. Adrian Ostfeld, an epidemiologist, and Ruth Vogel Ostfeld, Barbara was musical from very early childhood and knew from an early age that she wanted to be a cantor. Ostfeld's decision to apply to the sacred music undergraduate program at HUC-JIR was not motivated by a particular political or feminist viewpoint. Initially, she was unaware that women had not previously been admitted to the school. At HUC-JIR Ostfeld was profoundly influenced by Arthur Wolfson, cantor at Temple Emanuel in New York City, who taught her both contemporary Reform music and traditional *nusah*. She graduated in 1975, receiving ordination at age 22. She also met and married her first husband, Frederick Herman, during her years of study. This marriage was not successful and Ostfeld later married Todd M. Joseph, with whom she had two daughters.

Ostfeld served congregations in Great Neck, Rochester, and Buffalo, New York, where she fulfilled the full range of cantorial responsibilities, including funerals, weddings, leading services, and directing a children's choir. Early on her talents were recognized by the Reform cantors' professional organization, the American Conference of Cantors (ACC). She served on board positions of the ACC, as Secretary (1978–80), as vice president (1980–82), as a Northeast regional representative (1994–96), and several terms on the board of directors. From 1996 to 1998, she chaired the Joint Cantorial Placement Commission. She received an honorary doctorate in sacred music in 2000. In 2002, she accepted the directorship of the Placement Commission of the ACC.

[Judith S. Pinnolis (2nd ed.)]

OSTIA, city in central Italy, near the mouth of the River Tiber; it was one of the harbors of Rome and became at the end of the Republic an important commercial center. However, Ostia flourished mainly under the Flavian and Antonine Dynasties. From the middle of the 3rd century C.E. its slow decline began.

At the end of the 19th century the site was excavated and a few epitaphs in Greek and Latin were discovered, which seemed to indicate the presence of a Jewish community (*universitas Judaeorum*). In 1961 the remains of a synagogue found near Ostia provided definite proof that a Jewish community had existed there. The excavations have shown that part of the building was constructed at the end of the first century, underwent alterations and enlargements during the second and

Luterański uczonek Robert H. Smith (zm. 2006) opublikował na łamach *Palestine Exploration Quarterly* (1974) bardzo szczegółowy raport w tej sprawie. Jego konkluzja jest podobna:

s.57

through the confusion, indifference or deceptiveness of the seller. The date and function of the cross on this ossuary therefore cannot be determined with confidence, and the evidence must be regarded as inconclusive at present.

The conclusion to which the evidence from these ossuaries leads is that the crudely incised cross marks and similar designs are not religious symbols.²¹ Most of them can plausibly be taken as guides for the positioning of lids, or even accidental scratches. Only A-4 displays a

s.60

With regard to the Talpioth tomb, then, there is no sound reason to conclude that the cross marks on the ossuaries constitute religious symbols. In one instance the juxtaposed crosses

s.60

in them. Many also bore various marks, mostly incised but sometimes marked in charcoal. A great many of these marks were, without question, guides for the proper placement of lids on receptacles. These marks were also intended to indicate which lid went on which receptacle, a

s.65

customary ossuary style. The facile assumption that Christians would in the beginning have expressed their faith in rudely scratched symbols and subsequently have refined these into more formal designs is a gross oversimplification.

3. Without question, the preponderance of crosses and cross-like marks which appear on ossuaries were placed there as guides for the matching of lids to receptacles. Since it may be

s.66

no need to resort to *taw-* or *stauros-*symbolism to account for the presence of cross marks. All present evidence points to the conclusion that the crude cross marks on ossuaries are non-religious in nature.

„The Cross Marks on Jewish Ossuaries”
PEQ, Vol. 106, Nr 1, January-June 1974, s. 53-66
<https://booksc.xyz/book/53164759/22f475>

Pogląd R. H. Smitha w sprawie znaczenia znaku + na ossuariach z I wieku pojawia się w wielu innych artykułach, np. Joan Taylor (*Mishkan*, Jerusalem, Vol. 13, Nr 2/1990):

{1} The Bagatti-Testa Hypothesis and alleged Jewish-Christian Archeological Remains

Joan E. Taylor

Joan E. Taylor is a graduate of Auckland and Otago Universities in New Zealand. She was the 1986 scholar at the British School of Archeology in Jerusalem, and in 1990 received the Ph.D. at the University of Edinburgh for work on the Bagatti-Testa hypothesis and the origins of Christian holy places in Palestine. She is co-author of a forthcoming book on the Church of the Holy Sepulchre.

s. 44

name transcribing Hebrew אהלות (*ahalot*).⁴³ Furthermore, the purpose of the cross marks and other symbols without doubt indicated how the lid should be placed on the ossuary box.⁴⁴ As Paul Figueras writes:

*...not only prudence, but scholarly objectivity should restrain us from forcing a Christian interpretation where a Jewish one is acceptable. This is not an a priori position as we know ... that secondary burial and the use of ossuaries were the norm among Palestinian Jews during this period.*⁴⁵

⁴³ For an examination of both these inscriptions, see J. P. Kane, "By No Means, 'The Earliest Records of Christianity' - with an Emended Reading of the Talpioth Inscription IESOUS IOU", *Palestine Exploration Quarterly* (PEQ) 1971, pp.103-108.

⁴⁴ R. H. Smith, "The Cross Marks on Jewish Ossuaries", *PEQ* 1974, pp.53-66.

⁴⁵ P. Figueras, "Jewish Ossuaries and Secondary Burial: Their Significance for Early Christianity", *Immanuel* 19, 1984-5, pp.41-57. For further clarifications about these ossuaries and ossuaries in general see: P. Figueras, *Jewish and Christian Beliefs on Life after Death in the Light of Ossuary Decoration*, Thesis submitted for the Degree of Doctor of Philosophy, Hebrew University, March 1974; J. P. Kane, "The Ossuary Inscriptions of Jerusalem", *Journal of Semitic Studies*.

<http://caspari.com/new/images/stories/archives/Mishkan/mishkan13.pdf>

W innym artykule z 2005 czytamy:

CHRISTIAN CRUCIFORM SYMBOLS AND MAGICAL CHARAKTÈRES

Communication prononcée dans le cadre du Colloque *Polytheismus – Monotheismus : Die Pragmatik religiösen Handelns in der Antike* (Erfurt, Philosophische Fakultät, 30/06/05).

Before Constantinian time, the cross was naturally a well-known subject in Christian apologetical, exegetical and theological literature. Among other realities concerning life and works of the Saviour, the cross had been subjected to many allegorical interpretations, particularly in the scope of the Old Testament's typological reading²². But graphical use of the cross before the fourth century is quite badly documented. The so-called "tau symbol" has never been reproduced on Palestinian ossuaries of the first century before and after Christ. For the most part, cross marks and others designs found on ossuaries are anything but matching signs, namely guides for the positioning of lids on corresponding receptacles²³. As previously said, the staurogram ⱦ appears only in c. 200 manuscripts as *compendium litterae* within words $\sigma\tau\alpha\upsilon\rho\acute{\omicron}\varsigma$ and $\sigma\tau\alpha\upsilon\rho\acute{\omicron}\nu$ ²⁴. At the same period (late second- early third-century, and not before) the Church begins to sign every new baptized with the cross. It is the best known "graphical use" of the cross before the fourth century. Cruciform "signation" consists in drawing with the finger the sign of the cross on one or more parts of the body. Sometimes, this gesture was done by taking saliva, or by moistening

²² Among others, have been interpreted as prefigures of the cross : Moses' staff (Ex 14,16 ; 17, 5-6), Jacob's ladder (Gn 28, 12-13), Noah's Ark (Gn 6, 13 sq.) and others "saving woods". See E. CAVALCANTI, « Tipologia della croce nella letteratura patristica », *Enciclopedia dell'Arte Medievale*, 5, 1994, p. 529-535.

²³ R. H. SMITH, « The cross marks on Jewish ossuaries », *Palestine Exploration Quarterly*, 106, 1974, p. 53-66. L. RENAULT, *Marquage corporel et signation religieuse* [PhD Thesis], 2004, p. 656-683.

²⁴ See note 7 above.

3

https://hal.archives-ouvertes.fr/file/index/docid/275253/filename/Christian_symbols_and_charakteres_2005.pdf

The Anchor Bible Dictionary podaje, że znaki, które można interpretować jako chrześcijańskie, pojawiają się „pod koniec II wieku, ok. 180 r. n.e.”

the earliest stages of Christian art. Near the end of the 2d century, about 180 c.e., pictorial representations began to appear which could be identified as Christian. The themes

hasło ART AND ARCHITECTURE (EARLY CHRISTIAN ART) [Graydon F. Snyder]
red. David N. Freedman, t. 1: A-C, 1992 s. 455

Krzyż w domu „Piotra” w Kafarnaum? Virgil Brown drogą elektroniczną napisał: „Z uwagi na to, że w tym domu graffiti pojawia się w wielu językach [tj. w łacinie, grece, aramejskim i syryjskim] wątpię by samo graffiti pochodziło z połowy I wieku (aczkolwiek sam dom pochodzi z czasów hellenistycznych) [=druga połowa I wieku n.e.]”. (Due to the fact that there is graffiti in a number languages in this house, I doubt that the graffiti itself dates from the mid 1st century (although the house itself dates from Hellenistic times)” (Sat, 27 Nov 1999 7:56:24). George Athas sądzi, że „bardzo trudno jest podać dokładne datowanie graffiti” (a piece of graffiti would be very difficult to date precisely” (email Mon, 29 Nov 1999 11:04:23). Z kolei archeolog, prof. Graydon F. Snyder uważa, że są późniejsze niż konstantyńskie (*Ante-Pacem: Archaeological Evidence of Church Life Before Constantine*, Mercer University Press, 1991 (2003), s. 72, <https://books.google.pl/books?id=swtI9Cpyl3kC>).

Katakumby. Henry H. Milman w książce *The History of Christianity* (t. 3, 1840, s. 515) napisał, że katakumby rzymskie „nie oferują **żadnego przykładu ukrzyżowania**”.

The catacombs of Rome, faithful to their general character, offer no instance of a crucifixion, nor does any allusion to such a subject of art occur in any early writer.‡ Cardinal Bona gives the fol-

<https://archive.org/details/historyofchrist03milman>

George H. L. Pitt-Rivers:

„Ukrzyżowanie nigdy nie jest przedstawiane na malowidłach katakumbowych w ciągu pierwszych czterech wieków”.

the year 683. The crucifixion is not represented in the Catacomb paintings at any time during the first four centuries. In this connection it must be remembered that crucifixion, or tying to a *Tau* cross and exposing the victim to a lingering death from thirst and exposure, usually after scourging on the Roman *furca*, was the Roman mode of executing a criminal, but the Gospel stories were written in Greek, or as in the Syriac Gospels, in the Syriac language.

The Riddle of the 'Labarum' and the Origin of Christian Symbols

Allen & Unwin, 1966, Rozdz. V: Archaeology, s. 65

<https://archive.org/details/riddleoflabarumo0000pitt>

Warto zaznaczyć, że jakiegokolwiek znaki interpretowane jako krzyż (nawet gdyby ich datowanie na I wiek n.e. było prawidłowe) są potencjalnie problematyczne, bo niełatwo jest rozstrzygnąć, czy na pewno są pochodzenia chrześcijańskiego, czy raczej pogańskiego. Pitt-Rivers uważa, że „nie ma niczego takiego, co można by wyróżnić jako specyficzne lub wyłącznie chrześcijańskie, a nie pogańskie lub żydowskie” (j.w., s. 69).

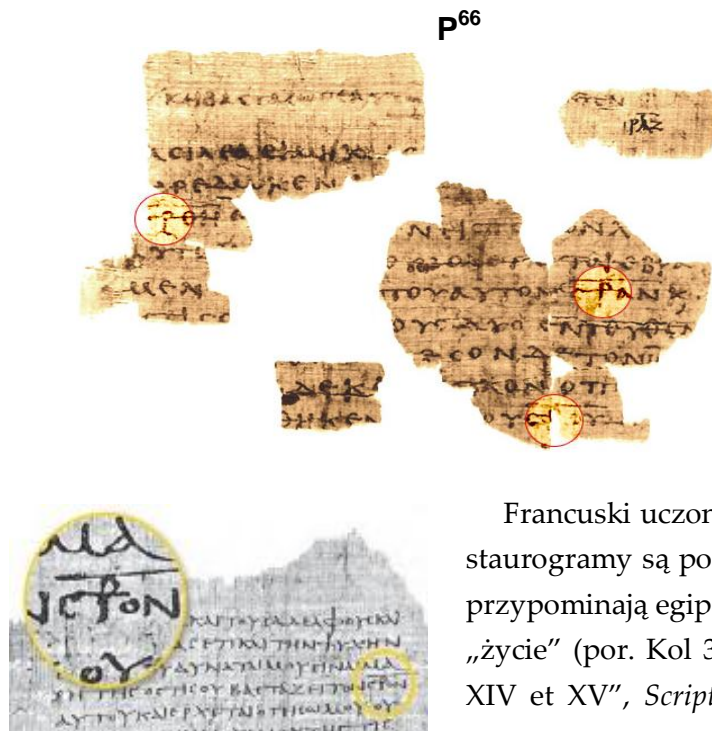
The method of representing the crucifixion was arrived at by a slow and gradual process of development. The same is also true of other Christian symbols. To start with, according to the usually accepted theory of the beginnings of Christian art, in the paintings and the symbolism in the catacombs of Rome of the first three centuries there is nothing that can be distinguished as specifically or exclusively Christian rather than pagan or Jewish. So it can

IKONOGRAFIA I HISTORIOGRAFIA

Staurogramy. Staurogramy pojawiają się w P⁴⁵, P⁶⁶, P⁷⁵ (ok. 200-250), P⁹¹ (ok. 250-300). Występują też w koptyjskich i łacińskich mss.

P ⁶⁶	EC P AN	Jn 19:18
	C P OY	Jn 19:31
P ⁷⁵	C P ON	Łk 9:23; 14:27
	C P WΘHNAI	Łk 24:7
P ⁹¹	C P ON	Dz 2:36

WIĘKSZOŚĆ mss NT nie zawiera staurogramów, a w IV wieku wyszły z użycia!

Francuski uczoney Jean de Savignac lansował teorię, że staurogramy są pogańskim zapożyczeniem, bo optycznie przypominają egipski hieroglif Ⲛ (*ankh*), który znaczy „życie” (por. Kol 3:4) („Chronique. Les Papyrus Bodmer XIV et XV”, *Scriptorium*, Vol. XVII, Nr 1/1963, s. 50-55, https://www.persee.fr/doc/scrip_0036-9772_1963_num_17_1_3163).

Omawiając tę teorię, prof. Matthew Black napisał:

THE CHI-RHO SIGN – CHRISTOGRAM AND/OR STAUROGRAM? 321
 the following order: Ⲛ Ⲡ Ⲛ .¹ Scriptural precedent or support for the connexion is sought at I Corinthians 1:18: *ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ δύναμις θεοῦ ἐστίν*, Colossians 3:4, *ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῆ, ἡ ζωὴ ἡμῶν*, and in Johannine passages which make a similar connexion of Christ and life, e.g., 3:14, 7:28, 12:32, 33. Savignac admits a difficulty in the acceptance of a pagan symbol by a religion born out of Judaism. Gnostic Christianity, however, had no such scruples, and provided the channel for the introduction of the “pagan” symbol. Valentinus, who gives a central place to the Cross in his thought, has already associated it with the Tree of Life, as does also the gospel of Truth (f. IX, p. 18, X, p. 20). At f. X, p. 20, line 27 in the latter, the same contraction is found as in P⁷⁵, P⁶⁶, viz., CPOC, and Savignac maintains that the Egyptian *Ankh* sign is found on the last page of the Codex Jung.

BLACK, „The Chi-Rho Sign – Christogram and/or Staurogram”
 w: W. Ward Gasque – Ralph P. M. Martin (wyd.)
Apostolic History and the Gospel, 1970, s. 321
https://biblicalstudies.org.uk/pdf/ahg/chi-rho_black.pdf

Chociaż te mss NT ze staurogramami pochodzą z III wieku, nie należy bagatelizować, że:

- 1) pojawiły się jakieś 150 lat po śmierci Jezusa
- 2) znaleziono je w Egipcie, co może wspierać teorię, że staurogramy zdradzają wpływ gnostycyzmu.

List Barnaby 9:8. Argument oparty na tym tekście jest przeceniany. Pomijając fakt, że ta informacja nie pochodzi od pisarza biblijnego ani od naocznego świadka egzekucji Jezusa i że pojawiła się jakieś 100 lat po śmierci Jezusa (w połowie II wieku), teza autora LB opiera się wyłącznie na jego prywatnej teologicznej agendzie.

Egzegezę autora LB emer. prof. Robert M. Grant (1917-2014), znawca NT i wykładowca historii wczesnego chrześcijaństwa na University of Chicago, ocenił jako „**najbardziej egzotyczny przykład samowoli egzegetycznej**” (*The Letter and the Spirit*, Wipf & Stock, Eugene /Oregon/, USA, 2009 [1957], s. 61, <https://books.google.pl/books?id=aJJKAwAAQBAI>).

primarily Jewish, especially Hellenistic Jewish. The most exotic instance of exegetical wilfulness is found in the explanation of the number 318 (9. 8). Abraham had 318 servants, according to Gen. 14. 14. In Greek this is TIH. The T is the cross, and the IH the first two letters of Jesus' name (IHΣΟΥΣ). Philo would have rejoiced in

Episkopalny prof. Pierson Parker (1905-1995) (General Theological Seminary, Nowy Jork) donosi, że „obecnie taka **dziwaczna egzegeza** oczywiście jest nie do przyjęcia” (*The Interpreter's Dictionary of the Bible*, red. George A. Buttrick, t. 1, hasło „Cross”, 1962, s. 745, https://archive.org/details/isbn_9780687192700).

In what is known as the Epistle of Barnabas (A.D. 130-60), it is noted that Abraham had 318 servants (Gen. 14:14). In the Greek alphabet, where letters also represented numbers, 318 is expressed as IHT. Here, said the author of the epistle, is a matter of inexhaustible import: “IH” are the first two letters of Jesus' name (IHΣΟΥΣ), while “T” is a picture of the cross. Therefore, Gen. 14:14 is, in reality, a prefiguring of Christ's death (Barn. 9.8). Such bizarre exegesis is, of course, unacceptable today. The conviction underlying it, however, has remained essential to Christianity since its inception—viz., that the cross of Christ was, in fact, the climax and fulfilment of all that OT religion had stood for.

See also CRUCIFIXION; TRIAL OF JESUS; DEATH OF CHRIST.
PIERSON PARKER

Prof. nadzwyczajny Henry E. Turlington (1919-2002), wykładowca egzegezy Nowego Testamentu na Southern Theological Seminary w Louisville (USA) i pastor baptystyczny, napisał, że jest to „**ekscentryczna (fantastyczna), przeduchowiona egzegeza**” („Jesus and the Law”, *Review & Expositor*, Vol. 53, Issue 1, 1 January 1956, s. 34 [34-45]).

Encyclopedia of Early Christianity (wyd. Everett Ferguson, New York 1999, s. 304, <https://books.google.pl/books?id=kgRV7QohACcC>) donosi:

Często dowodzi się, że najwcześniejsza symbolika krzyża ukazana na gemmach jest przed-Konstantyńska, ale najlepiej potwierdzone znaleziska, jak choćby przechowywane w British Museum kornaliny ukazujące ukrzyżowanie, z punktu widzenia ikonografii **na pewno pochodzą z czwartego stulecia lub są późniejsze**.

stantine's use of the labarum. It is sometimes argued that the earliest appearance of Christian cruciform symbolism in intaglio form is pre-Constantinian, but the best-attested pieces, such as the British Museum's carnelian showing the crucifixion, are on iconographic grounds certainly fourth century or later. It was understandable, given the ubiquity of cruciform symbolism first in literature and subsequently in visual arts, that outsiders ac-

CZY W I WIEKU N.E. UKRZYŻOWANIE BYŁO NORMĄ NA TERENIE CESARSTWA RZYMSKIEGO? Zwolennik ukrzyżowania dr David W. Chapman jest zdania, że „można mówić o generalnej metodzie krzyżowania w praktyce rzymskiej” (*Ancient Jewish and Christian Perceptions of Crucifixion*, 2008, s. 30).

(1) While one might be able to speak of a general method of crucifixion in Roman practice, in fact there were many variations on execution by suspension, though the same Latin and Greek terms designate both the variations and the (hypothetical?) norm.

Dr Gunnar Samuelsson nie zgadza się z konstatacją Chapmana (*Crucifixion in Antiquity*, Tübingen 2011, s. 235):

Po prostu nie było normy, nawet hipotetycznej. Mówienie o *ogólnej* metodzie ukrzyżowania w czasach rzymskich samo w sobie jest hipotetyczne. Chapman prawidłowo dostrzega problem różnorodności, ale mógł wyciągnąć za daleko idące wnioski z własnych obserwacji.

There was simply no norm, not even a hypothetical one. To speak of a *general* method of crucifixion in Roman times is itself hypothetical. Chapman observes correctly the problem of diversity, but he could have pushed the implications of his own observations several steps further.

Czy jest to tylko solowy głos wśród uczonych? Nie. Australijski katolicki prof. Gerald G. O'Collins (Gregorian University, Rzym), autor hasła „UKRZYŻOWANIE” w *The Anchor Bible Dictionary*, napisał, że za czasów cesarstwa rzymskiego „**CZASAMI krzyż był tylko pionowym palem**”.

Under the Roman Empire, crucifixion normally included a flogging beforehand. At times the cross was only one vertical stake. Frequently, however, there was a cross-piece attached either at the top to give the shape of a “T”

hasło CRUCIFIXION

red. David N. Freedman, t. 1: A-C, 1992, s. 1208

https://archive.org/details/AnchorBibleDictionaryVol11992.rocs/AnchorBibleDictionary_vol_1_1992.rocs

Emer. prof. Jouette M. Bassler (Perkins School of Theology, Southern Methodist University, Ph.D. od Yale University, członek The Catholic Biblical Association of America, główna wydawczyni *Journal of Biblical Literature* w latach 1995-1999), pod hasłem „KRZYŻ”, napisała, że w czasach rzymskich istniała praktyka wykorzystywania pala do celów egzekucyjnych. Jej zdaniem „**CZĘSTO dodawano poprzeczkę**”.

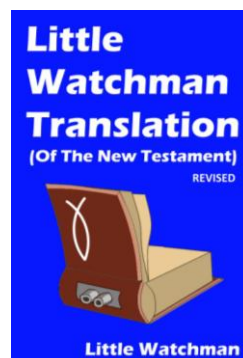
The procedure was subject to wide variation, especially under wartime conditions. The upright stake continued to be used, but frequently a crossbar was added across the top of the stake forming a T (later known as the Tau, or St. Anthony's cross). Condemned persons were nailed

hasło CROSS w: gł. wyd. Paul J. Achtemeier

The HarperCollins Bible Dictionary, San Francisco 1996, s. 212

<https://epdf.pub/queue/harpercollins-bible-dictionary.html>

Paul Stevenson, tłumacz *Little Watchman Translation of the New Testament* (lipiec 2014), wyraził pogląd, że Rzymianie dodawali belkę poprzeczną „czasami, ale rzadko” (*sometimes, but rarely*):

Translation Notes

I aimed to make as literal a translation as possible while preserving the original intention and a consistent English reading.

The overriding principle of translation was to try to avoid any preconception and to just let the original Greek say whatever it says. Perhaps the most striking instance of this was the Greek word σταυρος (stauros) which has traditionally been translated as "cross". But that is not the meaning of the Greek word. It means a stake or pole. It could be part of a fence, or a door post. Of course the references in the New Testament are to do with the implement of execution used by the Romans. Historically though it seems that this was usually a simple stake which sometimes, but rarely, had a crossbar. We do not actually know whether the stauros on which Yeshua was executed had a cross bar or not. So, based on the text and the original meanings I have translated stauros as "stake". And equally the verb σταυρωω (stauroo) which has traditionally been translated as crucify, (which came from Latin), but which literally means to execute by hanging/nailing to a stauros (stake), has been translated as "execute".

<https://www.smashwords.com/books/download/444877/1/latest/0/0/little-watchman-translation-of-the-new-testament.pdf>

(cytat jest na przedostatniej stronie)

Dla tłumaczy NT istotne jest to, że **głos archeologii w sporze krzyż vs. pal nie ma arbitralnego charakteru**, zatem *nolens volens* pozostaje im bazować na **filologii**. Jest to jedyny bezpieczny fundament dla tłumaczy, bo słowo *stauros* zostało użyte w I wieku przez *naocznego świadka* egzekucji Jezusa – Jana i 3 innych chrześcijan (Mateusza, Łukasza i Pawła). Analiza tego terminu wiedzie do wniosku, że *stauros*, podobnie jak *ksylon*, to termin generyczny, NIE TECHNICZNY. Tłumacze myślący bezstronnie powinni być szczególnie zainteresowani tym, czy dysponujemy *bezspornymi* dowodami archeologicznymi, że Jezus umarł na krzyżu. Takowych nie ma.

MATERIAŁ DODATKOWY

Mało znany argument z dzieła Flawiusza. Według 1Krn 10:10 Filistyni „*przymocowali* [יָקְעוּ] jego [Saula] czaszkę w domu Dagona”. Komentując to zdarzenie, Józef Flawiusz napisał: „a zwłoki *przybili* do murów miasta Betsan” (*Dawne dzieje Izraela* ks. VI, 14:8 [374]), tłum. Józef Radożycki). Co ciekawe, w tekście greckim widnieje tutaj forma czasownika *anastauroō*.

χώραν πέμψαντες ὅτι πεπτώκασιν οἱ πολέμιοι· καὶ τὰς μὲν πανοπλίας αὐτῶν ἀνέθηκαν εἰς τὸ Ἀστάρτειον ἱερόν, τὰ δὲ σώματα ἀνεσταύρωσαν πρὸς τὰ τεῖχη τῆς Βηθσάν πόλεως, ἣ νῦν Σκυθόπολις καλεῖται.

Zauważmy, że przedmiotem, na którym umieszczono tę czaszkę, nie był *stauros*, lecz **mur**! Dr Gunnar Samuelsson, po uważnym przestudiowaniu dzieł Flawiusza, oświadczył (*Crucifixion in Antiquity*, s. 110):

Użyte przez Flawiusza słowo *σταυρός* nie znaczy „krzyż” (†).

both execution by suspension and suspension of corpses.²⁶¹ The suspension tool is *σταυρός*. *σταυρός* as used by Josephus does not mean “cross” (†). *σταυρός* appears to be a (wooden) pole of any kind on which a living or dead person is suspended. The use of *προσηλοῦν* in combination with

Aspekt filologiczny. Wszystko, co można wydusić w ramach filologicznych oględzin terminu *stauros* i jego form czasownikowych to to, że w NT oznacza on stojący drewniany przedmiot, nie *dwie* belki. **Popularne od wieków twierdzenie, że *stauros* należy rozumieć w NT jako „krzyż”, załamuje się na Mt 27:32, Mk 15:21, Łk 23:26, Jn 19:17.*** Jeśli ktoś akceptuje założenie, że na Golgocie stał już wbity w ziemię pał, to nie powinien sądzić, że Jezus przyniósł tam *dwie* belki, bo wtedy mielibyśmy do czynienia z... *trzema* belkami! Bardzo wątpliwe jest również, czy zdołałby fizycznie przenieść dwie ciężkie belki z Pretorium na Golgotę. Nawet jeśli ktoś chce trzymać się tezy, że Jezus zginął na krzyżu, powinien rozumieć, że przynajmniej w **Mt 27:32, Mk 15:21, Łk 23:26, Jn 19:17** słowo „krzyż” nie ma racji bytu już z *samych tylko względów logicznych!*

Mt 27:32 w dziele Szem-Toba. Warto rozważyć ten tekst, czytamy w nim bowiem:

A wychodząc z miasta napotkali pewnego męża, który nazywał się Szymon Kananejczyk. I przymusili go do niesienia pała (הַצְּלִיבָה *ha-celiwa*) [[to znaczy pała z poprzeczką (הַשְּׂתִי וְעֵרֶב) *haš-šeti we-‘ēreb*]] (moje tłumaczenie).

Gdyby to, co niósł Szymon, miało znaczenie „krzyż”, wtedy wstawka eksplanacyjna Szem-Toba byłaby zbędna. Jeżeli potraktujemy MtSzTb jako przekład z greki, to dla żydowskiego tłumacza tej Ewangelii *stauros* nie miał znaczenia „krzyż”, a jeśli mamy tu do czynienia z wariantem odzwierciedlającym w jakimś zakresie oryginalną kompozycję hebrajską EwMt, to glosa Szem-Toba świadczy o tym, że w środowisku żydowskim pojawiła się w którymś momencie potrzeba ukucia wyrażenia, które miałyby znaczenie „krzyż”. W moim

* Wielu uważa te miejsca za przykład synekdochy, ale, jak zauważa tłumacz Wolfgang Einert, Ewangelista Jan użył słowo *stauros* zarówno w odniesieniu do niesionego narzędzia egzekucyjnego (19:17), jak i tego, na którym wisiał Jezus (19:25) (EINERT, „Pfahl oder Kreuz? [Pał czy krzyż?]”, 2016, s. 2, <https://www.bibelthemen.eu/bibelthemen/pfahl.pdf>). Einert opracował całkowicie bezkrzyżowy niemiecki przekład *Das Neue Testament: Grundtextnahe Übersetzung*, 2013, który jest dostępny online: <https://www.bibelthemen.eu/buecher.html#nt-online>.

polskim przekładzie, w przypisie do Mt 16:24, gdzie po raz pierwszy występuje zwrot *haš-šeti we-‘ēreb*, zanotowałem:

a Hebr. השתי וערב *haš-šeti we-‘ēreb*, dosł. „osnowa i wątek”. Ten idiom nawiązuje do okoliczności, że jedne nici w materiale są ułożone wzdłuż, a drugie w poprzek (Kpł 13:58), a więc przekazuje ideę skrzyżowania. Rabini żydowscy ukuli zwrot *haš-šeti we-‘ēreb* (pal z poprzeczką) z niechęci do używania terminu „krzyż” (zob. wstawkę w 27:32), ale ten zwrot z całą pewnością nie funkcjonował w I wieku n.e., lecz w *późniejszym* języku hebrajskim. ⇨ App 13. Wstawka kopisty: **to znaczy ofiaruje siebie na śmierć.** ⇨ App 14.

App 13:

Hebrajski zwrot שתי וערב (*haš-šeti we-‘ēreb*)

Powyższy hebrajski zwrot pojawia się w EMSZT tylko w 16:24 (i 1 raz we wstawce kopisty w 27:32). Nie występuje nigdzie w ST¹ i zaczął funkcjonować w pismach rabinicznych późniejszej daty.⁷ W *Talmudzie* i *Misznie* terminy te odnoszą się często do kierunku poziomego i poprzecznego, dlatego ukuto z nich nowe wyrażenie określające krzyż, gdy ten stał się symbolem chrześcijaństwa. Jego obecność w EMSZT niestety nie rzuca światła na kształt narzędzia egzekucji, na którym zginął Jezus, dlatego analiza tego hebr. wyrażenia nie może nam pomóc w rozstrzygnięciu, czy egzekucji Jezusa dokonano na szubienicy, krzyżu czy palu.

Warto zwrócić uwagę na to, że w Mt 27:32 po słowie *celuw* kopista postanowił zamieścić wstawkę eksplanacyjną. Czytamy tam o Szymonie Kananejczyku:

I przymusili go do niesienia pała ואנסוהו שיוליך הצליבה
{tzn. pała z poprzeczką} {ר"ל השתי וערב}

Gdyby w XIV wieku słowo **צלב** faktycznie znaczyło „krzyż”, wtedy dodanie komentarza „to znaczy pała z poprzeczką” byłoby *zbędne*. **A zatem jego obecność niewątpliwie wskazuje na nieprecyzyjne znaczenie tego terminu.**

Ksylon. To samo narzędzie, na którym umarł Jezus, w NT opisano 5 razy greckim terminem *ksylon*. Na tłumaczy NT w mniejszym stopniu wpływa teologia przy tłumaczeniu tego słowa, gdyż znacznie częściej używają oni w przekładzie termin „drzewo” niż „krzyż”. W Gal 3:13 mamy cytaty Pwt 21:22,23, z którego wynika, że Jezus zawisł na *ksylo* jako odpowiedniku hebr. słowa *‘ec*. Chyba żaden tłumacz Biblii nie użył terminu „krzyż” w Pwt 21:22, 23, a nawet jeśli jakiś tłumacz użył, to ewidentnie wprowadza w błąd czytelników.

¹ ST nie zawiera niczego takiego, co dowodziłoby, że Jezus umarł na krzyżu. Thomas James Thorburn wyjaśnia: „Często podnoszona próba identyfikacji hebrajskiego słowa תָּוִי (Tau) z greckim słowem *σταυρός* w znaczeniu „krzyż”, została stanowczo potępiona przez doktora Cheyne, który zauważył: „Niestety, idea ‘krzyża’ (*σταυρός*) kryjąca się za słowem תָּוִי nie ma uzasadnienia ani w jego etymologii (zob. *Ges-Buhl*) ani w sposobach jego zastosowania. *Taw* właściwie oznacza plemienny lub religijny znak i został użyty w Ezech. 9:46 [powinno być: 9:4,6] w odniesieniu do doniosłego znaku religijnego na czole oraz w Joba 31:35 (o ile tekst jest poprawny) jako podpis. Żaden Żyd nie użyłby słowa תָּוִי jako odpowiednika dla *σταυρός*, choć *crux commissa*, mający kształt litery T, bywa często odnoszony do krzyża przez wczesnych pisarzy jako mistyczne Tau (*Enc. Bib.*, hasło „Cross”, szp. 7)” (**The Mythical Interpretation of Gospels: Critical Studies in the Historic Narratives**, Charles Scribners and Sons, Lake Forest 1916, s. 284, 285, https://archive.org/details/MN41940ucmf_1 ²⁷⁻¹⁰⁻²⁰¹⁴).

² „עֵרֶב (...) 1) (...) [W późniejszym języku hebrajskim שתי וערב *krzyż*, symbol chrześcijaństwa]” (Marcus JASTROW, **A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literatures**, W. Drugulin, Leipzig/Lipsk/ 1903, s. 1111). Por. Horatio B. HACKETT (wyd.), współpraca: Ezra A. ABBOT, **Dr. William Smith’s Dictionary of the Bible** (wyd. zrew.), t. 1 [z 4]: A to GENNESARETT, LAND OF, Boston: Houghton, Mifflin and Company – Cambridge: The Riverside Press, 1883, hasło CROSS [KRZYŻ], s. 508 [508-511]. Pere CASANELLAS – Harvey J. HAMES, „A Textual and Contextual Analysis of the Hebrew Gospels translated from Catalan”, *Melilah – Manchester Journal of Jewish Studies*, Vol. 11, 2014, s. 78 [68-81], http://cbcat.abcat.cat/pdf/CasanelasP-HamesH_HebrewGospelsTranslatedFromCatalan.pdf ⁷⁻⁰⁶⁻²⁰¹⁷.

Czy 433 tłumaczy należy posądzić o bagatelizowanie głosu archeologii?

Oto lista tych tłumaczy.

kolor **czzerwony** = tłumacz katolicki

ZUPEŁNIE BEZKRZYŻOWE	CZĘŚCIOWO BEZKRZYŻOWE	
1. M. Oetermann	1. J. E. S. Cesário	131. A. Williams
2. W. Ladroner	2. C. Cunha	132. J. G. van der Waat – S. J. Joubert
3. R. Z. de Souza	3. S. Ruden	133. R. Looker
4. A. Ben Oved (hiszp. ^{zgrecki})	4. <i>Escrituras Sagradas, com os Nomes Sagrados Yah e Yausha</i>	134. J. P. F. Pontes
5. R. Piloto	5. A. Iannaccone	135. <i>En Levende Bok</i>
6. G. Chaves	6. <i>El Libro de Yeshua / Jesús</i>	136. A. Ben Oved
7. D. Perek	7. O. J. Kwon	137. Y. Aharoni
8. J. Luiz	8. H. A. Tófolo	138. J. Henson
9. T. Seid	9. 7777 Sacred Scriptures	139. <i>Nieuwe Bijbelvertaling</i>
10. H. Dekker	10. S. R. Marlowe	140. TNIV
11. <i>Praise Yahuwah Scriptures</i>	11. J. McGuffin	141. D. A. Ben Hayyim
12. <i>Sefer Mazoret Besorah Yohanan Meir</i>	12. D. H. King	142. A. Odincow – A. Belinskij
13. K. Sykta	13. R. S. Marçal	143. F. E. E. Strohm ^{angielski}
14. T. Martínez	14. L. Mebust	144. B. Hurault
15. C. Hill	15. <i>The Hebrew Names 'Plus' Version</i>	145. E. H. Peterson
16. J. Peraza	16. C. Fredrickson	146. D. F. McCorkle
17. J. Wilson	17. <i>Carta a los Gálatas</i>	147. M. Lucado
18. <i>Paráfrasis de la Santa Biblia</i>	18. J. B. Prendes – A. L. Piedra	148. F. Janzen
19. <i>Holy Bible</i> ^{hmong}	19. F. C. Bereano	149. E. Ransom – D. Skytta
20. M. W. Corneillie	20. C. Bucherer	150. R. Wills
21. C. F. Castleberry jr.	21. J. ben Wilhelm	151. R. Vincent jr.
22. C. Sparkes	22. M. T. Wilson	152. T. L. Hackett
23. B. Armstrong	23. S. Ben Szimon	153. J. S. Trimm
24. E. S. G. Araújo	24. P. Goniszewski	154. L. A. Schökel
25. T. M. Walker	25. E. L. Martin ⁷	155. R. M. Stendall
26. L. Rothenberger jr.	26. <i>Habrit Hakhadasha/Haderekh</i>	156. <i>Da Jesus Book</i>
27. D. Soares – I. F. de Carvalho	27. R. Gordon	157. N. Nettleton
28. D. R. Gregg	28. J. W. M. Sabelis	158. R. W. Johnson
29. P. E. Goble (NCBM)	29. <i>The Gospels of Jesus</i>	159. K. Berger – C. Nord
30. J. Ramos	30. T. R. Jennings	160. <i>Nya Testamentet</i>
31. Y. Zeev	31. E. W. Deibler	161. <i>International Children's Bible</i>
32. R. Hall	32. E. Wolski	162. E. M. Nieto
33. D. Nikao	33. J. A. Brown	163. M. A. Prost jr. ^{francuski}
34. <i>Il Patto Rinnovato</i>	34. R. J. Ajay	164. B. & L. Hurault
35. P. Stevenson	35. E. Pinho	165. D. E. James
36. D. Scott	36. T. Robinson	166. <i>Brit Hadasha</i>
37. <i>The Orthodox Hasidic Yiddish Bible</i>	37. J. Bariova	167. K. L. Barker
38. <i>Apostolic Scriptures</i>	38. <i>Biblia Galega Restaurada</i>	168. B. Carlson
39. M. Moreno	39. Stowo Życia-NT (2016)	169. <i>Nádej pre kazdého</i>
40. E. S. Johnson III	40. E. T. Pooler	170. NT w hiligajno
41. D. W. Merrick	41. V. Egle ^{lotewski}	171. R. Jeffrey
42. G. Uriyah	42. R. Gaytán	172. Jon Madsen
43. <i>The Pentateuch of Yahshua</i>	43. O. BenYah	173. <i>Bibelen på hverdagsdansk</i>
44. Y. ben Peretz	44. B. Simmons	174. <i>Kirkkoraamattu</i>
45. <i>а-Брѹм а-Хадаша в редакциѹ NEV</i>	45. M. K. Hill	175. H. Jahm
46. D. Tisher	46. A. M. Niblick-Baxley Glass	176. A. Kuen
47. J. K. McKee	47. M. E. Lewis	177. Współczesny przekład
48. J. D. T. de Silveira	48. <i>Biblia Livre</i>	178. <i>Contemporary English Version</i>
49. <i>Igereft Jaibrim</i>	49. J. Biermanski	179. R. G. Escalante
50. B. M. Zolman	50. J.-P. Goethals	180. NT w języku songe
51. Y. Jaím	51. T. Nilsson	181. H. W. Cassirer
52. <i>Peshitta – Brit Hadasha</i>	52. J. Nunes	182. <i>REB</i>
53. <i>Yahweh's Scriptures For Salvation</i>	53. R. Geide	183. C. Estes
54. J. Wahl ^{khosa}	54. R. Ferreira	184. A. Edington
55. R. Estes	55. N. F. Ogan	185. A. M. Méndez
56. A. Jordly	56. I. Takacs	186. Stowo Życia-NT (1989)
57. R. Z. de Souza	57. <i>Življenje z Jezusom</i>	187. G. Howard
58. D. L. Purkey	58. T. Stockdale	188. Y. Hawkins
59. L. White	59. J. P. Mitchell	189. A. Hirniak
60. N. Joachim	60. W. Smith	190. B. C. Johnson
61. W. H. Sanford	61. R. K. Moore	191. O. Bauernfeind
62. W. Einert	62. <i>Biblia de Estudo NTLH</i>	192. V. G. Beers
63. Y. E. Ben Avraham ^{hiszpański}	63. T. G. McElwain	193. J. Mateos
64. C. Barales	64. <i>Scriptura</i>	194. <i>Einheitsübersetzung</i>
65. <i>Messianic Scriptures: SNE</i>	65. <i>Easy-to-Read Version</i>	195. P. de Beaumont
66. <i>The Scriptures for the Whole House</i>	66. <i>Новаѹ Заповим: Сучасноѹ мово</i>	196. É. Osty – J. Trinquet
67. <i>La Restauración del Pacto de 77 77 7</i>	67. T. Levänen	197. R. Ricciardi & B. Hurault ^{hiszpański}
68. F. Carr	68. <i>Evanghelia după Matei</i>	198. D. Klingensmith
69. <i>przekład Disciples of Yeshuwa⁷</i>	69. T. Rose	199. J. M. Bruguera – R. M. Diaz
70. M. Kibutz	70. Y. E. Ben Avraham – K. J. P. Gavazza ^{portug.}	200. <i>Dios Llega al Hombre</i>
71. G. Wilson	71. D. W. Dyer	201. C. Jordan
72. J. M. Wine	72. Jarival	202. A. Cressman
73. Y. ben Medel	73. J. Sherman ⁷	203. J. Zink
74. <i>Restoration Study Bible</i>	74. S. da Silva ^{angielski}	204. W. K. Grossouw
75. D. Gruber	75. S. da Silva ^{portugalski}	205. Š. Porúbčan
76. <i>Nuevo Testamento Interlineal</i>	76. M. Yereq	206. J. Leal
77. J. A. Álvarez Rivera	77. K. M. Hartfield	207. A. Masson
78. S. Altaf	78. D. Czekalski	208. J. B. Phillips
79. <i>Escrituras Sagradas</i>	79. A. G. Roth	209. H. Schonfield
80. M. Headroom	80. E. S. Oliveira	210. M. Soares
81. D. R. Darnell	81. N. L. Van Fosson	211. J. L. Lilly
82. S. Luczkiewicz		212. J. Dupont – S. Lyonnet
		262. D. Ginsburg – I. Salkinson
		263. J. W. Colenso
		264. A. Campbell
		265. W. B. Crickmer
		266. H. A. Schott
		267. S. Henshall
		268. J. C. R. Eckermann
		269. Gaster Hebrew MS 1616
		270. T. Yeates
		271. R. Darling
		272. J. B. Babor
		273. J. C. W. Augusti
		274. J. O. Thieß
		275. R. Caddick
		276. J. E. C. Schmidt
		277. F. Ximenez
		278. W. A. van Vloten
		279. S. F. N. Morus
		280. A. P. de Figueiredo
		281. S. Mutschelle
		282. J. L. Vögeli
		283. J. M. Witte
		284. K. F. Bahrđt
		285. E. Harwood
		286. ?. Mortimer
		287. H. C. I. Frommann
		288. A. Norrelius
		289. J. Kemper
		290. F. Kuyper
		291. F. A. Christian ^{laciński}
		292. F. A. Christian ^{hebrajski}
		293. W. Robertson
		294. D. Jerosomilitano
		295. E. Hutter
		296. C. Neander
		297. F. Peters
		298. W. Herbst
		299. C. de Reyna
		300. P. Trubar
		301. S. Münster
		302. S. Castellion
		303. MSS Vat.ebr. 100

83. M. de Bruijn	82. Druga Jezusa. Ewangelia Łukasza	213. P. Schindler
84. S. Bentsion	83. G. C. Coetzee	214. E. Vernon
85. P. Stanford	84. M. Carijo	215. F. D. Johnstone
86. A. Vianello	85. D. M. Pinto	216. A. B. Traina
87. J. H. Snyder	86. <i>Gospel Wey Jon Rite</i>	217. F. Pfäfflin
88. M. Y. Koniuchowsky	87. <i>Die Bibel. NGÜ</i>	218. H. W. Beyer
89. F. H. Baader	88. L. T. Vosen	219. J. M. Bover – F. C. Burgos
90. M. H. Miller	89. C. Van der Pool	220. <i>New English Bible</i>
91. D. Garcia	90. R. Roberg	221. G. Verkuyl (wyd. 1945)
92. M. D. Eldridge	91. B. Kahl	222. R. A. Knox
93. J.-M. V. Canghai – A. Toumpsin <small>hebrajski</small>	92. <i>The Voice New Testament</i>	223. F. Amiot
94. J.-M. V. Canghai – A. Toumpsin <small>francuski</small>	93. S. Rives	224. J. L. Brun
95. James Madsen	94. B. H. Kuzniecowa	225. E. N. Fuster – A. Colunga
96. J. O. Meyer	95. <i>Brit Jadashá – Nuevo Pacto</i>	226. <i>Confraternity NT</i>
97. J. Wahl <small>afrykanerski</small>	96. V. N. Alexander	227. G. W. Wade
98. T. Effren	97. M. Portes?	228. <i>E Testament Nobo</i>
99. Y. Ben-David	98. M. Dreyer	229. M. Goguel – H. Monnier
100. D. Ascunce	99. J. Adler	230. W. Jänemann Beckschäfer
101. <i>The Word of Yahweh</i>	100. <i>Las Sagradas Escrituras</i>	231. S. Konstantin-Hansen
102. W. J. Schenck jr.	101. J. Ayers	232. A. E. Knoch
103. <i>Messianic Authorised Version</i>	102. W. R. Harwood	233. H. Oort
104. R. C. Bethea	103. J. B. Paulino – D. Diógenes	234. J. W. Bright
105. <i>HaDavar – Vertaling 6000</i>	104. <i>Sefer Bessorat Halvrim</i>	235. J. Moffatt
106. J. Wheeler	105. <i>HaBrit Chadashah</i>	236. G. B. Stevens
107. V. Capel	106. B. Floria	237. Ms. Hebr. 8° 751
108. C. J. Koster	107. <i>Pure Scriptures</i>	238. G. R. Noyes
109. Przekład Nowego Świata	108. <i>Basis Bibel</i>	239. G. A. Freytag
110. P. E. Goble (OJB)	109. S. Walch	240. S. C. Malan
111. R. B. Banfield	110. <i>Csemo Писмо</i>	241. J. M. Kemble (1)
112. <i>The Christian Bible</i>	111. J. E. Shen	242. J. M. Kemble (2)
113. D. H. Stern	112. D. E. Stanton	243. J. M. Kemble (3)
114. M. Cole	113. D. Esposito	244. J. M. Kemble (4)
115. <i>Mateyo</i>	114. R. C. de Cunha	245. <i>Sango Iam. Ya Matiu e lëndëkidi</i>
116. J. L. Döhne	115. H. Grimme	246. W. W. Skeat
117. <i>I-Testamente entsha</i>	116. A. F. Mendiola	247. W. Anderson
118. W. B. Boyce	117. R. Werner	248. H. Woodruff
119. N. Adams	118. F. Ritzhaupt	249. J. H. R. Biesenthal ?
120. H. B. Hackett	119. W. R. Finck jr	250. B. Thorpe
121. T. Fry – G. B. Collyer	120. J. W. Mealy	251. A. Goeschel
122. <i>Igret 'al Ha-Ibrim</i>	121. <i>Israeli Authorized Version</i>	252. W. Greenfield
123. G. Kalmár	122. E. Szasz	253. H. A. W. Meyer
124. J. H. Callenberg <small>hebrajski</small>	123. M. Meiser	254. J. Konijnenburg
125. J. H. Callenberg <small>jidysz</small>	124. W. Vosloo	255. G. F. Griesinger
126. F. A. Christian <small>hebrajski</small>	125. E. Nierop	256. G. B. Winer
127. G. B. Jona	126. C. P. Quitevis	257. F. S. S. Miguel
128. G. Thúri	127. D. Sindlinger	258. G. R. Nyländer
129. R. Clarke (Emmanuel College MS 90)	128. A. Cordes	259. J. J. Stolz
130. G. Mayr	129. A. F. Werner	260. G. W. Horner <small>malo</small>
131. J. Klaj	130. J. Parker	261. J. D. Landels

Odpowiedź brzmi: nie można. Taka konstatacja nie ma sensu, bo nie ma żadnych jednoznacznych dowodów archeologicznych z I wieku, że Jezus umarł na krzyżu. Raczej należy zakładać, że oni dobrze rozumieją, iż w tłumaczeniu Biblii należy preferować głos filologii i nie wczytywać poglądu opartego na tradycji.

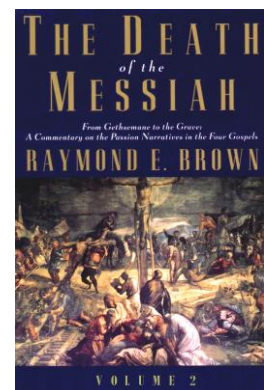
Znany katolicki teolog Raymond E. Brown (zm. 1998) napisał:

Angielski termin „krzyż” determinuje nasze pojmowanie, bo wywołuje obraz dwóch wzajemnie przecinających się linii. Ani greckie słowo *stauros*, ani łacińskie *crux*, niekoniecznie ma takie znaczenie: oba odnoszą się do pala, do którego ludzie mogli być przytwierdzeni w różny sposób i opisywać nabicie, powieszenie, przybicie i przywiązanie.

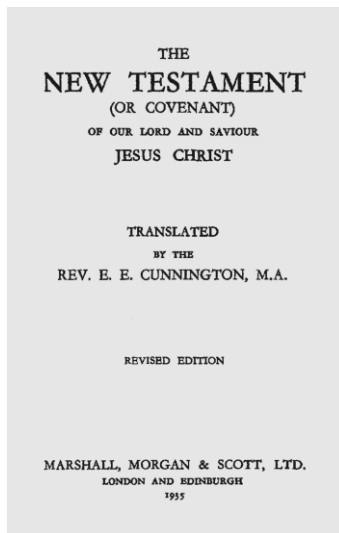
Not a word is reported about the form of the cross, about how he was affixed, about the amount of pain. Indeed, in Matt the crucifixion is subordinated to the division of clothes, and in John, to the naming of the site. In Luke and John the crucifixion of Jesus and the crucifixion of the two criminals get the same amount of attention. Thus in what follows we are heavily dependent on evidence from outside the NT.²²

Crucifixion in General. The English term “cross” prejudices our understanding, for it gives the image of two lines crossing each other. Neither the Greek *stauros* nor the Latin *crux* necessarily has that meaning; they both refer to a stake to which people could be attached in various ways: impaling, hanging, nailing, and tying.²³ Using a stake to impale would normally kill the victim instantly or quickly. Using a stake or pole to crucify would normally effect a slow death since no vital organ would be pierced.

The Death of the Messiah From Gethsemane to the Grave

t. 2, Yale University Press, New York 1998, s. 945, <https://archive.org/stream/deathofmessiahvo00raym>

Tłumacz NT, pastor Edward E. Cunningham (baptysta), napisał:

Słowo 'krzyż' jest naszym tłumaczeniem (pochodzącego z Wulgaty słowa 'crux') greckiego słowa „stauros”, które znaczy pal, słup lub palik. (...) Stwierdzenie, że nasz Pan został 'ukrzyżowany' na pojedynczej pionowej belce, ze złożonymi nad głową rękami, doskonale pasowałoby z narracją ewangelii; **i bynajmniej nie ma to nic wspólnego z żadnym artykułem wiary.**

XII

CROSS, CRUCIFIXION

The word 'cross' is our translation (derived from the Vulgate 'crux') of the Greek word 'stauros,' which means a stake, pole, or post. The Romans, and others,

522

and horizontal piece. To say that our Lord was 'crucified' on a single upright beam, the hands being brought together over the head, would be in perfect harmony with the gospel narrative; and does not affect in the least degree any article of faith.

The New Testament (or Covenant) of our Lord and Saviour Jesus Christ

Appendix 12, London-Edinburgh 1935 (wyd. zrew.), s. 522, 523

<https://archive.org/stream/TheNewTestamentForEnglishReadersAlfordH.rOpts/061CunningtonEE1935-opt>

Czy 433 tłumaczy należy posądzić o tendencyjność? Gdyby tak było, wtedy należy postawić taki zarzut między innymi **36 KATOLICKIM TŁUMACZOM** (12 z nich użyło słowa „pal”).

stauros

Jean-Marie Van Cangh Alphonse Toumpsin	gibet תלייה <i>*liyā</i>	szubienica	konsekwentnie
Peter Schindler	Marterpæl	pal męki	Mt 10:38; Mk 8:34
Alceu Masson	madeiro	drewno/słup	Jn 19:19

- 30 sauve-toi toi-même en descendant du **gibet** ».
- 31 Et ainsi, même les chefs des prêtres,
le bafouaient [en parlant] entre eux avec les scribes et disaient :
« Il en a sauvé d'autres, et lui-même il ne peut se sauver.
- 32 O Messie, ô Roi d'Israël,
descends maintenant du **gibet**, et nous verrons et nous croirons ».

Saa kaldte han Folkemassen sammen og sagde til baade den og sine ³⁴
Lærlinge:
»Hvis nogen er sindet at være min Tilhænger,
maa han sætte Hensynet til sig selv tilside, gaa i mit Fodspor
og være villig til at ende paa **Marterpælen**.

Ora, Pilatos escreveu um título* com a causa da condenação e mandara colocá-lo no alto do **madeiro**, acima da cabeça de Jesus. Estava escrito no título: “Jesus Nazareno, Rei dos Judeus”.*

<i>Einheitsübersetzung</i>	Pfahl	pal		Dz 10:39		Gal 3:13
Sebastian Mutschelle	Pfahl	Pal		Dz 10:39		
Peter Schindler	Marterpæl	pal meki	Dz 5:30	Dz 10:39	Dz 13:29	Gal 3:13
Agustín Magaña Méndez	palo	Pal	Dz 5:30	Dz 10:39	Dz 13:29	Gal 3:13
Juan Mateos	palo	pal				Gal 3:13
Juan Leal	palo	Pal	Dz 5:30			
José María Bover – Francisco Cartera Burgos	palo	Pal				Gal 3:13
<i>Versión interlineal griego-español Nuevo Testamento</i> (red. Rafael Gutiérrez Escalante, Vol. III, 1991)	palo	Pal				Gal 3:13
Willem Karel Grossouw	paal	pal				Gal 3:13
Bernardo Hurault	poteau a wooden post	pal drowniany słup	Dz 5:30			Gal 3:13

Mutschelle

Méndez

Mateos

Bover

Grossouw

Hurault

Van Canghai

Gebote erfüllt, wird durch sie leben. ¹³ Christus hat uns vom Fluch des Gesetzes freigekauft, indem er für uns zum Fluch geworden ist; denn es steht in der Schrift: *Verflucht ist jeder, der am Pfahl hängt.*

Judder Landschaft, als in Jerusalem verrichtet hat. Drauf ward er an den Pfahl gehängt und umgebracht — aber am dritten Tage von Gott

La obra de Cristo. ¹³Cristo nos ha rescatado de esa maldición de la Ley haciéndose Él un objeto de maldición por causa nuestra, pues está escrito: “Maldito sea todo aquel que fuere colgado de un palo”; ¹⁴para que en Jesu-

¹³ El Mesías nos rescató de la maldición de la Ley, haciéndose por nosotros un maldito, pues dice la ¹⁴ Escritura: «Maldito todo el que cuelga de un palo»; y

que obedecer a Dios antes que a los hombres. ³⁰ El Dios de nuestros padres ha resucitado a Jesús, a quien vosotros matasteis, colgándolo de un palo. ³¹ Dios con su diestra lo ha constituido cabeza y Salvador, para conceder a Israel el arrepentimiento y perdón de los pecados.

está: «Maldito todo el que está colgado de un palo»; ¹⁴ todo, para que la bendición de Abrahán alcanzase

ὅτι γέγραπται, Ἐπικατάρτος πᾶς ὁ
porque escrito-está: "Maldito todo el-que
κρεμάμενός ἐπὶ ξύλου,
cuelga de un-palo";

er. Christus heeft ons vrijgekocht van de vloek der wet ¹³ door zelf voor ons een vervloekte te worden. Er is immers geschreven: *Vervloekt is ieder die aan een paal is opgehangen.* Het was Gods bedoeling dat door Jezus Christus ¹⁴

¹³ Pero Cristo nos rescató de la maldición de la Ley, haciéndose él mismo maldición por nosotros, pues está escrito: *Maldito todo aquel que está colgado de un palo.*

¹³ Le Christ nous a rachetés de cette malédiction de la Loi quand pour nous il est devenu malédiction, selon ce qui est écrit: *Celui que l'on pend à un poteau est une malédiction.* ¹⁴ C'est alors que, dans le Christ...

W świetle powyższych danych jest czymś niezrozumiałym, że zarzut fałszowania Biblii lub uprawiania pseudobibliistyki nagminnie wysuwa się pod adresem najbardziej znanego całkowicie bezkrzyżowego przekładu opracowanego przez Świadków Jehowy, ale DLA-CZEGO nikt nie wysuwa takiego samego zarzutu pod adresem w/w katolickich tłumaczy?

Optuję za używaniem w NT słowa „pał/słup”, bo odzwierciedla podstawowe znaczenie *stauros*, a NT nie zawiera niczego, co *zmuszałoby* do rozumienia tego słowa jako „krzyż”. Proszę też pamiętać o bardzo ważnej rzeczy dla tłumaczy: kto dokonuje *literalnego* przekładu ten dobiera docelowe odpowiedniki ukazujące *podstawowe* znaczenie danego terminu. **Dobry tłumacz po prostu szanuje racje filologiczne i unika wprowadzania obcych treści i anachronizmów.** Jeśli idzie pod prąd tradycji, nie jest sekciarzem, jak wielu imputuje. Jest to szalone uproszczenie sprawy. W świetle zasad obowiązujących w teorii przekładu wszystkich takich tłumaczy należy raczej doceniać za *pietyzm* w doborze docelowych odpowiedników.

Tłumaczenie Gunnara Samuelssona. Oto przekład, który podał w swojej pracy doktorskiej (s. 239-249):

- „słup” (*pole*) (Mt 27:32; Mk 15:21,30,32; Łk 23:26; Jn 19:17)
- „słup/narzędzie do zawieszania” (*pole/suspension tool*) (Mk 8:34)
- „zawiesić” (*suspend*) (Mt 20:19; 26:2; 27:35; Mk 15:24,25; Łk 23:21,21,23,33; 24:7; Jn 19:18; Dz 2:36; 4:10; 1Kor 1:13; 2:2,8; 2Kor 13:4; Gal 3:1; 5:24; 6:12; Hbr 6:6; Obj 11:8)
- „zawiesić (na słupie)” (*suspended (on a pole)*) (Mt 27:31; Mk 15:20)
- „zgładzić/zawiesić” (*executed/suspend*) (Rz 6:6)
- *ksylon*: „drewno” (*wood*) (*konsekwentnie*)

Mt 27:32

And they led him away to be suspended (on a pole). As they went out they found a man from Cyrene named Simon; they forced this man to take up his pole [ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ].³⁴

Dr Gunnar Samuelsson odniósł się z docenianiem do całkowicie bezkrzyżowego PNŚ opracowanego przez Świadków Jehowy (*Crucifixion in Antiquity*, s. 241).

cross(beam) towards Calvary and his crucifixion. But what is Jesus actually talking about according to the evangelist? In the text, Jesus refers to something that was apparently familiar.

And he called the crowd and his disciples to [himself] and said to them, "If anyone wants to follow me, let him deny himself and take up his pole/suspension tool [τὸν σταυρὸν] and follow me. For he who wants to save his life shall lose it; and he who loses his life for me and for the gospel shall save it."²⁰

Matthew and Luke use the same saying in their gospels, with minor changes.²¹ Luke adds that the event should occur daily (καθ' ἡμέραν).²² However, is Jesus with σταυρός referring to a cross (?) or a vital part of it (the crossbeam), i.e., to something that corresponds to the common view of the tool on which Jesus later died?

To answer such a question, a brief recapitulation of Chapter 2 is needed. In the older Greek literature, σταυρός refers to "pole" in general²³ and occurs only in the plural. The noun later became used as a designation of an execution or torture tool onto which a victim was attached. Thus, before the death of Jesus, the saying in the quoted text would probably have described people on their way towards some kind of execution or an act of torture. They were carrying a tool through which they were about to be executed, or a tool upon which they should be suspended after their execution, or a tool that would be used in an act (perhaps separate) of torture, likely to be followed by their execution. It was a plausible fate to end up on a σταυρός, dead or alive, and one could also be forced to carry it, in whole or in part, to the place where it should be used. However, neither this text nor its gospel parallels offer any further information on which punishment they refer to or what the condemned carried. Neither do the five (possibly seven) extra-Biblical texts that might describe a similar custom solve the problem.²⁴ It could not be decided whether the carrying of the device was a separate punishment (the

²⁰ Mark 8:34–35. και προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἶπεν αὐτοῖς· εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήτω μοι. ὅς γὰρ ἐάν τις ψυχὴν αὐτοῦ σώσῃ ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἀν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου σώσει αὐτήν.

²¹ Matt 16:24–25 (cf. 10:38); Luke 9:23–24.

²² Fitzmyer sees a shifted focus due to καθ' ἡμέραν, from a harsh picture of self-denial to the brink of death to the challenge of daily Christian living (FITZMYER, *The Gospel According to Luke*, 1:783–88).

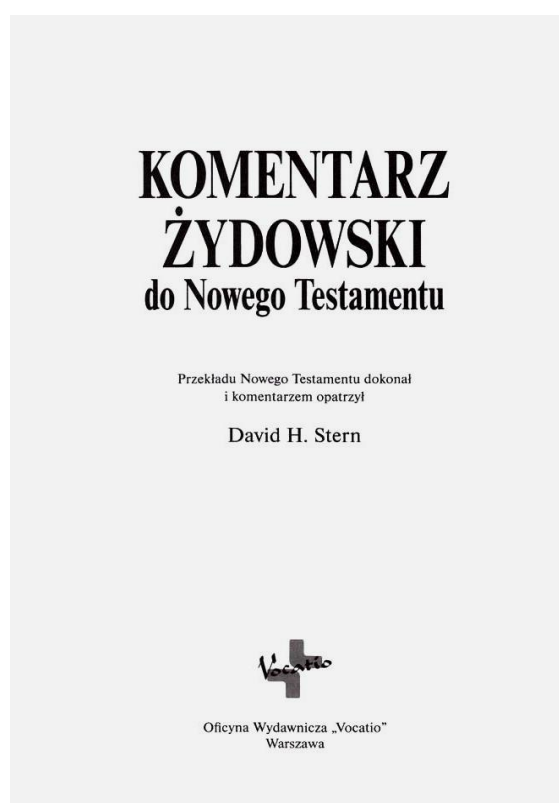
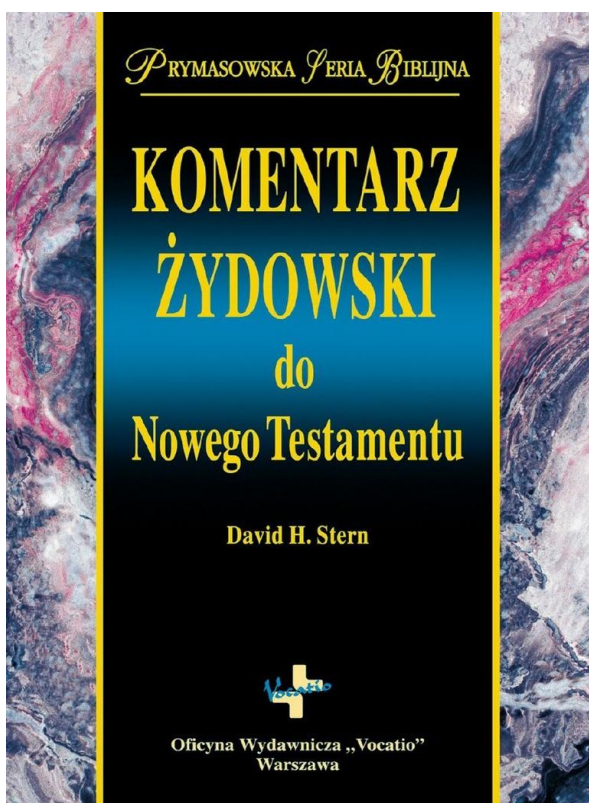
²³ Zealously and apparently correctly stressed by Jehovah's Witnesses.

²⁴ For carrying of a σταυρός, see Char. *Chaz. Gall.* 4:27 [retold in 4:3–10]. Artem. *Oneir.* 2:16 and *Plut. De sera.* 144A–B. For carrying of a *patibulum*, see *Plut. Mil.* 359–60; *F. Carb.* 2:1 (and perhaps *Clod. Lic. F.* 3:1; *Lex Puteoli*, col. 2:8–14 (AE 1971, no 88 [Puteoli]).

Jn 19:10-19

nie odpowiedział. ¹⁰ Więc Piłat powiedział do Niego: „Nie chcesz ze mną rozmawiać? Czy nie rozumiesz, że mam władzę albo cię wypuścić, albo kazać cię stracić na palu?” ¹¹ Jezua odrzekł: „Nie miałbyś nade mną żadnej władzy, gdyby ci nie została dana z góry. Dlatego ten, który mnie tobie wydał, jest winny większego grzechu”. ¹² Słyszając to, Piłat usiłował znaleźć jakiś sposób, żeby Go uwolnić, ale Judejczycy krzyczeli: „Jeśli uwolnisz tego człowieka, to znaczy, że nie jesteś »przyjacielem cesarza«! Każdy, kto się podaje za króla, sprzeciwia się cesarzowi!”. ¹³ Kiedy Piłat usłyszał, co mówią, wyprowadził Jezusę na zewnątrz i usiadł na tronie sędziowskim w miejscu zwanym Brukiem (po aramejsku – Gabta). ¹⁴ Było około południa w Dniu Przygotowania *Pesach*. Powiedział do Judejczyków: „Oto wasz król!”. ¹⁵ Oni zawołali: „Zabierz go! Zabierz go! Strać go na palu!”. Piłat rzekł do nich: „Chcecie, żebym stracił na palu waszego króla?”. Główni *kohanim* odparli: „Nie mamy innego króla prócz cesarza”. ¹⁶ Wtedy Piłat wydał im Jezusę, aby Go stracono na palu.

☉ Zabrali więc Jezusę. ¹⁷ Sam dźwigając pal, wyszedł na miejsce zwane Czaszką (po aramejsku – Gulgota). ¹⁸ Tam przybili Go do pała razem z dwoma innymi, po jednym z każdej strony, a Jezusę w środku. ¹⁹ Piłat kazał też napisać i przybić na palu informację, która głosiła:

UWAGA: Stern napisał w przypisie do Mt 10:38, że „materiał archeologiczny i historyczny potwierdza fakt, że rodzaj pała egzekucyjnego używanego na terenie Izraela miał belkę poprzeczną (*patibulum*)”, **mimo to** postanowił jednak nie używać terminów „krzyż” i „ukrzyżować”.